

УДК 347.121.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.39>

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ІНФОРМАЦІЮ СТОСОВНО СЕБЕ

Телешев С.П.,

*адвокат, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко- правового факультету*

Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-8718>

e-mail: steleshev@gmail.com

Телешев С.П. Особливості цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі інтернет як об'єктів права фізичної особи на інформацію стосовно себе.

У статті визначено поняття інформації про особу як об'єкта цивільних прав. З'ясовано стан законодавчого регулювання співвідношення понять «інформація про особу» та «персональні дані». Висвітлено основні принципи інформаційних відносин. Означена проблематика права на приватність у контексті технологічного прогресу та діджиталізації.

Автором розглянутий та проаналізований цілий спектр спірних питань, що виникають як у теоретиків-цивілістів, так і у практикуючих юристів та адвокатів з питань захисту честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб у мережі Інтернет, в тому числі щодо підстав виникнення правовідносин у сфері захисту фізичною особою своєї честі, гідності та ділової репутації.

Зроблено загальний огляд понятійного апарату та теоретичних засад правового визначення честі, гідності та ділової репутації фізичної особи. Особливу увагу приділено питанню визначення негативної та недостовірної інформації, а також правовій природі появи та розповсюдження такої інформації у мережі Інтернет. Досліджено концептуальні засади функціонування механізму захисту прав на честь, гідність та ділову репутацію, а також приділено увагу визначенню недоліків нормативно-правового регулювання захисту названих прав.

Висвітлено специфіку практичних питань, які виникають у особи, яка намагається захистити особисті немайнові права, зокрема честь, гідність та ділову репутацію, які порушені в результаті розміщення в мережі Інтернет інформації, яка, на думку особи, є недостовірною. З вказаною метою автором оглянуто та проаналізовано цілу низку різноманітних рішень судів різних інстанцій (починаючи з місцевих судів, закінчуючи постановами Верховного суду та Європейського суду з прав людини).

Автором надано логічний та послідовний висновок щодо належності таких правових категорій, як честь, гідність та ділова репутація до об'єктів права фізичної особи на інформацію стосовно себе. Запропоновані загальні рекомендації щодо вибору правових інструментів та способів захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи у мережі Інтернет.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, інформація про фізичну особу, право фізичної особи на інформацію стосовно себе, персональна інформація, персональні дані, інформація.

Teleshev S. Peculiarities of civil law protection of honor, dignity and business reputation on the internet as objects of the right of an individual to information regarding himself.

The article defines the concept of information about an individual as an object of civil rights. The author analyzes the state of legislative regulation of the relationship between the concepts of "personal information" and "personal data". The basic principles of information relations are highlighted. The issues of the right to privacy in the context of technological progress and digitalization are outlined.

The author examines and analyzes a whole range of controversial issues which arise for both civil theorists and practicing lawyers and attorneys-at-law (barristers) on the issues of protection of honor, dignity, and business reputation of individuals on the Internet, including the grounds for legal relations around protection of an individual's honor, dignity, and business reputation.

The article provides a general overview of the conceptual framework and theoretical foundations of the legal definition of honor, dignity, and business reputation of an individual. Particular attention is paid to the issue of defining negative and unreliable information, as well as the legal nature of the appearance and dissemination of such information on the Internet. Also, author research the conceptual foundations of the mechanism of protection of individual's rights to honor, dignity, and business reputation. The author also pays attention to identifying the shortcomings of the legal regulation of the protection of these rights.

The article highlights the specifics of practical issues arising for an individual who is trying to protect personal non-property rights to honor, dignity, and business reputation, which are violated because of posting information on the Internet which, in the individual's opinion, is not unreliable. To this end, author has reviewed and analyzed several different court decisions (cases) of various instances (from local courts up to the Supreme Court and the European Court of Human Rights).

The author makes a logical and consistent conclusion that such legal categories as honor, dignity and business reputation belong to the objects of the right of an individual to information regarding himself. The author offers general recommendations on the choice of legal instruments and methods for protecting an individual's honor, dignity, and business reputation on the Internet.

Key words: honor, dignity, business reputation, information about an individual, the right of an individual to information regarding himself, personal information, personal data, information.

Постановка проблеми. Честь, гідність та ділова репутація вже тривалий час захищаються правом як одні з найважливіших особистих немайнових цінностей, що можуть бути порушені шляхом поширення неправдивої негативної інформації про особу в соціальних мережах, а це може повністю знищити її репутацію, призвести до звільнення з роботи, обриву ділових і дружніх зв'язків тощо.

Поява Інтернету змусила поглянути на питання захисту приватності під новим кутом. Фактично онлайнове середовище дає змогу з легкістю відстежити інформаційну активність користувачів. Проте широкий доступ до соціальних мереж має і іншу сторону – неконтрольоване поширення неперевіреної, часто – недостовірної інформації. Крім того, доступність даних, розміщених в Інтернеті для практично необмеженого кола осіб, робить їх надзвичайно вразливими.

Проблема права на приватність у контексті технологічного прогресу, діджиталізації, розширення використання у повсякденному житті Інтернету є не досить досліджуваним явищем у наукових колах, оскільки формування інформаційного середовища спричиняє загрози для втручання у приватне життя особи без її відома.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем визначення та захисту честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб займалися О.А. Гончаренко, І.М. Грищенко, О.В. Кохановська, В.М. Підгородинський, І.В. Саприкіна, Р.О. Стефанчук, О.В. Сингубов, А.С. Штефа та ін.

Метою статті є дослідження сучасного стану правового регулювання та цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації як об'єктів права фізичної особи на інформацію стосовно себе.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи поняття та ознаки інформації як об'єкта цивільних правовідносин, варто сказати, що закріплення інформації у переліку об'єктів цивільних прав є новелою Цивільного кодексу України 2003 р. ЦК УРСР 1963 р. не лише не визначав інформацію як об'єкт правового регулювання, а й взагалі не містив відповідної глави чи розділу «Об'єкти цивільних прав» [3].

Отже, з прийняттям ЦК України 2003 р. інформацію вперше було визнано об'єктом цивільних прав. Безперечно, це є надзвичайно важливим для приватноправового регулювання фактом, адже визнання інформації об'єктом цивільних прав та правовідносин дало можливість поширити на неї увесь цивільно-правовий інструментарій, а отже, й усі положення Загальної частини ЦК України [2].

Незважаючи на легальне закріплення такого специфічного об'єкта, як інформація у ЦК України, спори щодо її правової природи у доктрині не вщухають і донині. У цьому відношенні доцільно розглядати інформацію як об'єкт правовідносин залежно від правової природи цивільних правовідносин. Так, на думку О.В. Кохановської, інформацію можна розглядати як особисте немайнове благо у тих випадках, коли вона є об'єктом немайнових відносин [17].

Аналіз змісту ст. 177 ЦК України дає підстави стверджувати, що інформація може бути складовою практично будь-якого об'єкта цивільних прав. Незважаючи на гострі дискусії, які тривають і сьогодні з приводу багатоманітності правової природи інформації, вважаємо, що широкий підхід до розуміння інформації дає можливість по-новому проаналізувати інформаційні правовідносини.

Легальне визначення інформації закріплено у ст. 200 ЦК України, згідно з якою інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені

в електронному вигляді. Ідентичне визначення інформації закріплено і у ст. 1 Закону України «Про інформацію» [5].

Вважається, що інформацію слід визначати як благо особливого роду, адже найістотніші ознаки інформації дають можливість охарактеризувати її як універсальний об'єкт цивільних прав, що за певних обставин може як поглинати інші об'єкти, так і перетворюватись, набувати ознак цих об'єктів. Вищенаведене ще раз підкреслює особливу правову природу інформації як об'єкта цивільних прав.

Слід зазначити, що законодавець був послідовним, закріпивши інформацію серед такої групи об'єктів, як нематеріальні блага, адже нематеріальна природа інформації є найважливішою її ознакою. Враховуючи вищенаведене, інформація не просто є нематеріальним благом: цей об'єкт є настільки специфічним, що набуває статусу феномена, який за певних обставин здатний зосереджувати у собі зміст інших нематеріальних благ [26].

Звертає на себе увагу позиція О.В. Кохановської, відповідно до якої інформація як немайнове благо є складовою таких майнових благ, як документ, яким визначено будь-яке джерело інформації, передавання людської думки, знань незалежно від того, чи втілене воно в матеріально фіксованій формі або є провідником (передавачем) інформації в часі, інформаційний продукт тощо [18].

Погоджуємося з позицією О.В. Кохановської, що інформація як об'єкт цивільних прав є нематеріальним немайновим благом особливого роду, яке нерозривно пов'язане з життям, з його виникненням і закінченням, що проявляється як особисте немайнове благо, як результат впливу на людину та інших суб'єктів і об'єктів права, як результат інтелектуальної, творчої діяльності, як відомості про осіб, події та явища, предмети, об'єкти і процеси незалежно від форми їхнього представлення [17, с. 169]. Інформація як особисте немайнове благо охороняється відповідно до норм ст. 201 і Книги 2 ЦК України.

Важливо зауважити, що правова природа інформації як об'єкта цивільних прав дає можливість виокремити її юридичні властивості та ознаки. Для будь-якої інформації характерним є наявність певних особливостей, які мають юридичне значення для обігу та використання такої інформації. Проаналізуємо ознаки інформації як об'єкта цивільних прав.

Зазначимо, що ні у ЦК України, ні у Законі України «Про інформацію» не визначено істотні ознаки та особливості інформації як об'єкта права. Аналіз легального визначення інформації дає підстави виокремити такі її ознаки:

- інформацією є відомості та/або дані;
- ці відомості та/або дані підлягають збереженню на матеріальних носіях або відображенню в електронному вигляді.

На думку Соловійова Б.О., з якою ми погоджуємось, особливістю інформації як специфічного об'єкта правового регулювання є те, що інформація як відомості про явища навколишньої дійсності, події, процеси факти не залежить від форми представлення таких відомостей [26].

Важливо вказати, що у ст. 2 Закону України «Про інформацію» визначено основні принципи інформаційних відносин, якими є:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [5].

Незважаючи на неоціненне значення вищенаведених принципів, дотримуємося позиції, що не усі з них за своєю природою та змістом можна вважати саме принципами. Так, на нашу думку, достовірність і повноту інформації доцільно було б розглядати як ознаку інформації, а відкритість і доступність інформації може бути як принципом інформаційних відносин, так і ознакою інформації як об'єкта таких відносин.

Відтак, основними ознаками інформації як специфічного об'єкта цивільних прав слід вважати системність, послідовність, невичерпність, універсальність, якість, масовість, селективність, здатність до трансформації або обмеження, субстанціональна несамостійність [23, с. 10]. На фізичну невідчужуваність інформації звертає увагу А.О. Кодинець [16, с. 59].

На думку А.І. Марушака, до юридичних властивостей інформації слід віднести її здатність бути захищеною у судовому порядку. Вчений звертає увагу на те, що ця ознака дає можливість підтвердити, що інформація дійсно є об'єктом цивільних прав та характеризується ознакою оборотоздатності [21].

Нагадаємо, що визнання у ст. 177 ЦК України інформації об'єктом цивільних прав означає, що їй, як і будь-якому іншому об'єкту цивільних прав, властива ознака оборотоздатності, що дозволяє однозначно стверджувати про її визнання об'єктом цивільних правовідносин.

Аналізуючи ознаки інформації, слід звернути увагу і на її класифікацію. Так, у ст. 10 Закону України «Про інформацію» закріплено види інформації за змістом. За цим критерієм інформація поділяється на такі види:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації.

Важливим критерієм поділу інформації на види слід вважати режим доступу до інформації. Про аналізуюмо більш детально.

Закон України «Про інформацію» у редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р., яка є чинною на сьогодні, не містить легального визначення «режиму доступу до інформації», використовуючи поняття «порядку доступу до інформації» (ст. 20 Закону України «Про інформацію») [6]. Однак до 13 січня 2011 р. у ст. 28 Закону України «Про інформацію» зазначалося, що режим доступу до інформації – це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. За режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації [5].

У чинній редакції Закону України «Про інформацію» підкреслюється, що за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом [5, ст. 20].

Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку згідно з передбаченими нею умовами, а також в інших випадках, визначених законом. Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом. Порядок віднесення інформації до таємної або службової, а також порядок доступу до неї регулюються законами (ч.ч. 1–3 ст. 21 Закону України «Про інформацію» [5]).

Отже, на підставі вищенаведеного, можемо зазначити, що оскільки інформація про фізичну особу є складовою частиною інформації, то вона також являється об'єктом цивільних правовідносин та правовідносин, а отже і наділена усім цивільно-правовим інструментарієм та регулюється всіма положеннями Загальної частини ЦК України.

Інформація про фізичну особу активно використовується між суб'єктами, у зв'язку з чим вона і є предметом цивільних правовідносин. Розширення таких правовідносин пов'язано з можливістю системного збереження інформації про особу, що спрощує обмін відомостями про неї.

Зокрема, стосовно особи формуються дані (метадані), інформація про її приватне життя, відомості власного характеру, що поширюються особою про себе у соціальних Інтернет-мережах тощо.

У ч. 2 ст. 32 Конституції України зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Єдиним нормативним актом, який дає пряме визначення інформації про особу, є Закон України «Про інформацію» [5]. Відповідно до ч. 1 ст. 11 вказаного Закону, інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Необхідно зазначити, що інформація про особу ототожнюється з персональними даними. Крім того, підкреслюється, що саме поняття інформації про особу та персональних даних стосується саме фізичної особи.

Крім того, Закони України «Про інформацію» [5], «Про доступ до публічної інформації» [8] та «Про захист персональних даних» [7] пояснюють визначення «інформація про особу» в контексті конфіденційності. Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» [5], «конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом».

Норма ч. 2 ст. 11 зазначеного Закону до конфіденційної інформації відносить інформацію про фізичну особу, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження. Таким чином, будь-яка інформація про особу називається конфіденційною.

Натомість ч. 1 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [8] визначає конфіденційною інформацію, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Тобто, на відміну від Закону «Про інформацію» [5], згадка про будь-яку інформацію про особу як конфіденційну тут вже відсутня.

Так само, відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» [7], персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Відповідно до ч. 2 ст. 5 цього ж Закону, персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Отже, розуміння конфіденційної інформації в Законі «Про захист персональних даних» [7], як і в Законі «Про доступ до публічної інформації» [8], є вужчим, ніж зведення її до всієї інформації про особу. Водночас як такого переліку персональних даних, що відносяться до конфіденційної інформації, Закон не містить, власне про що конкретно йдеться, коли ми говоримо про віднесенні інформації до конфіденційної інформації про особу законом, і чим така інформація відрізняється від тієї конфіденційної інформації, режим конфіденційності якої встановлює сама особа, достеменно незрозуміло.

Фактично український законодавець вживає поняття «інформація про фізичну особу» і «персональні дані» як синоніми. Законодавець ототожнює інформацію про фізичну особу та її персональні дані.

При цьому, відповідно до Закону «Про інформацію», будь-які персональні дані (інформація про фізичну особу) водночас вважаються конфіденційною інформацією, тобто інформацією з обмеженим доступом. Трохи вужчим до конфіденційної інформації є підхід, закладений в Законі «Про доступ до публічної інформації» [8] і в Законі України «Про захист персональних даних» [7].

Додаткову плутанину створює той факт, що згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 302 Цивільного кодексу України «збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [2]. Отже, мова йде ще про окремий законодавчий термін «інформація про особисте життя фізичної особи».

Розглянемо інші законодавчі акти, в яких зустрічається згадування щодо «інформації про фізичну особу». Так, у ст. 10 Закону України «Про звернення громадян» [12] зазначено, що «не допускається розголошення одержаних із звернень відомостей про особисте життя громадян без їх згоди чи відомостей, що становлять державну або іншу таємницю, яка охороняється законом, та іншої інформації, якщо це притискає права і законні інтереси громадян. Не допускається з'ясування даних про особу громадянина, які не стосуються звернення». У ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [13] визначено обов'язок телерадіоорганізації «не розголошувати інформацію про приватне життя громадянина без його згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною».

Розглянувши законодавчі визначення категорії «інформація про фізичну особу», звернемось до наукових визначень. На нашу думку, найбільш оптимальним є визначення О.О. Серебряник, яка зазначає, що інформація про фізичну особу є універсальною категорією, яка включає в себе інформацію про приватне життя особи, персональні дані, комунікаційні дані (метадані, що включає в себе: «трафік», «дані про місцезнаходження», «дані, пов'язані з необхідністю для ідентифікації абонента або користувача»). Під інформацією про особу вчена розуміє будь-яку інформацію (відомості та/або дані) про конкретну людину, що включає в себе її персональні дані, комунікаційні дані (метадані) та інформацію про приватне життя; розкриває расове або етнічне походження, політичні погляди, віро-

сповідання чи філософські погляди, ставлення до конкретних подій або дій, членство у професійній спілці, місцезнаходження людини, а також дані, які стосуються її здоров'я, інтимного життя, творчості, іміджу. До змісту інформації про фізичну особу входять: інформація про приватне життя людини, персональні дані, комунікаційні дані (метадані) [25, с. 96–97].

Отже, визначивши, що являє собою категорія «інформація про фізичну особу», для до того, щоб визначити честь, гідність та ділова репутація як об'єкти права фізичної особи на інформацію стосовно себе, вважаємо за необхідне розглянути дані понятійні категорії.

Офіційно терміни «гідність» та «честь» чинне цивільне законодавство України не роз'яснює, отже, необхідно звернутися до цивільно-правової доктрини.

У сучасній науці цивільного права також немає єдиної думки щодо цих двох понять. Так, при визначенні поняття честі розрізняють два аспекти – об'єктивний та суб'єктивний (особистий). Об'єктивна сторона полягає в оцінці суспільством діянь (поведінки) особи на основі загальноприйнятих критеріїв. Честь – це й суспільна оцінка суспільного визнання, і прагнення підтримати свою репутацію. Її зміст є соціальним, тобто не залежним від індивідуальної людини, а приналежним моральним принципам. Честь насамперед виступає як оціночна категорія, спрямована від суспільства до особистості.

Що ж стосується суб'єктивної (особистої) сторони честі, то вона полягає в самооцінці своїх діянь (поведінки) на основі свого власного внутрішнього світогляду, здатності людини оцінювати свої вчинки, придушувати в собі егоїстичні, аморальні прагнення й наміри, здійснення яких у даному суспільстві розцінювалося б як безчестя, і в її здатності діяти відповідно до прийнятих у цьому суспільстві моральних норм і правил [27, с. 43].

У нерозривному зв'язку із гідністю та честю перебуває і таке поняття, як ділова репутація. При цьому, як вже зазначалося, якщо уявлення про гідність особистості виходить із принципу рівності всіх людей у моральному сенсі та їх самооцінці, то поняття честі, навпаки, диференційовано оцінює людей, що тим або іншим способом знаходить висвітлення у їх діловій репутації. Слід відзначити, що поняття ділової репутації певною мірою збігається з поняттям честі в її зовнішньому, об'єктивному значенні.

Ділова репутація – суспільна категорія, дуже близька до честі і гідності. Право на недоторканність ділової репутації означає повноваження вимагати недоторканності ділової репутації, яке полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими може бути порушене це особисте немайнове благо. Здебільшого право на недоторканність ділової репутації фізичної особи може порушуватися шляхом поширення недостовірної інформації, наприклад шляхом недобросовісної реклами, порушенням вимог про законодавства про захист економічної конкуренції тощо [15].

Поняття репутації ніби долучається до поняття честі. Виявляючи особливості поняття репутації, О.В. Ярешко правильно відзначає, що репутація являє собою сформовану загальну думку про позитивні якості й недоліки людини, а ділова репутація – оцінку її професійних якостей [27, с. 325]. М.М. Малейна визначає поняття ділової репутації як набір якостей і оцінок, з якими їхній носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег по роботі, шанувальників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) і персоніфікується серед інших професіоналів у цій сфері діяльності [20, с. 17].

Таким чином, видається, що честь – це поняття родове, а ділова репутація – поняття видове.

Тепер, визначившись з поняттям ділової репутації, можна зупинитися на відмінностях між поняттями гідності та честі і поняттям ділової репутації. Так, наприклад, можна виділити такі відмінності:

а) честь визначає людину саме як особистість, громадянина, індивіда без вказівки на певний рід занять, професію чи іншу соціальну роль у суспільстві, тоді як ділова репутація безпосередньо залежить від того, як особа виконує покладені на неї професійні, службові чи інші рольові обов'язки, а не взагалі дотримується етично-моральних норм як член суспільства;

б) честь може бути лише позитивною, а її зміст та обсяг може змінюватись у проміжку від нуля до безкінечності, тоді як ділова репутація може бути як позитивною, так і негативною. І тому окремі особи, які використовуючи своє право на індивідуальність (ст. 300 ЦК України) [2], створили собі негативний імідж (репутацію) з точки зору суспільної моралі, наприклад, окремі політичні лідери, хіпі, панки мають повне право у випадку поширення недостовірної інформації про те, що вони вчинили певний моральний вчинок, вимагати захисту своєї негативної ділової репутації шляхом спростування попередньо поширеної цієї хоча й позитивної, однак недостовірної інформації;

в) честю (як і гідністю) наділена тільки фізична особа, тоді як ділова репутація, як особисте немайнове благо, притаманна як фізичним, так і юридичним особам;

г) право на гідність та честь належить кожній особі, а носіями ділової репутації можуть бути далеко не всі суб'єкти цивільного права, наприклад, не можуть мати ділову репутацію непрацюючі пенсіонери, інваліди, які не мають фізичної можливості займатися певною справою, тощо.

В судовій практиці, наприклад у Справі № 904/4494/18 від 21 листопада 2019 року Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що при розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, що не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право [28].

Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Якщо суб'єктивну думку, яка є оціночним судженням, висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду, а не спростувати таку інформацію.

Наприклад, 11 лютого 2019 року КЦС ВС залишив без змін рішення апеляційного суду Чернівецької області від 22 вересня 2017 року про відмову в задоволенні позову про захист гідності, честі та ділової репутації. Позовна заява мотивована тим, що на позачерговій сесії Чернівецької міської ради відповідачкою були поширені щодо позивачів відомості, які, на їхню думку, є ганебними, безпідставними й необґрунтованими. Під час свого виступу стосовно позивачів відповідачка вживала такі висловлювання: «організована банда», «організований бандит», «організована банда при владі», «отморозки», «ворують, зламують», «знищують бізнес», «не діє як чиновник», «він вкрав», «злочинський спосіб». Рішення Першотравневого районного суду міста Чернівці від 16 травня 2017 року про задоволення позову мотивовано тим, що вислови відповідачки на адресу позивачів не є оціночними судженнями в розумінні статті 30 Закону України «Про інформацію», порушують права позивачів, гарантовані статтею 62 Конституції України, та перевищують межі допустимої критики щодо публічних осіб, а тому принижують їхню честь, гідність та ділову репутацію. Апеляційний суд, скасувавши рішення районного суду, зазначив, що вислови відповідачки свідчать про критичну оцінку ситуації, що склалася між сторонами. Суб'єктивні думки й погляди відповідно до вимог закону, положень Конвенції, з урахуванням практики ЄСПЛ не підлягають спростуванню та доведенню їхньої правдивості, а отже, не можуть вважатися поширенням недостовірної інформації в розумінні статті 277 ЦК України, а відповідно, не підлягають спростуванню [29].

Отже, підставами виникнення правовідносин у сфері захисту прав на честь, гідність та ділову репутацію є наступні юридичні факти:

- 1) інформація (відомості), яка поширена;
- 2) інформація (відомості), яка порочить гідність, честь, ділову репутацію особи чи завдає шкоди її інтересам;
- 3) інформація (відомості) недостовірна, або така, яка не відповідає дійсності чи викладена неправдиво.

Особливої уваги потребує термін «негативна» інформація, яка за змістом ч. 3, ст. 277 ЦК України практично прирівнювалася (до прийняття Верховною Радою змін до ч. 3 ст. 277 ЦК України від 22.12.2005 р.) законодавцем до недостовірної: «Вважається, що негативна інформація, поширена про особу, є недостовірною» [2].

Нині дане положення отримало своє логічне доповнення і розуміється як таке, що закріплює названу презумпцію таким чином: негативна інформація, що поширюється про особу, автоматично отримує статус недостовірної, до моменту, поки особа, яка поширила цю інформацію, не доведе її достовірності. Якщо йти за логікою формулювання, закріпленого у законодавстві, то можна дійти невірною висновку про те, що будь-яка негативна інформація є недостовірною, а поняття «негативна» і «недостовірна» слід вважати практично синонімами (при цьому визначень як недостовірної, так і негативної інформації законодавство України не містить) [24, с. 49].

Отже, «поширення недостовірної інформації» або «поширення відомостей» які порочать фізичну особу, є першою умовою, яка згадується в законодавстві і літературі в разі захисту честі, гідності та ділової репутації.

Одна з головних потреб особистості – це потреба у спілкуванні, що передбачає обмін інформацією. З розвитком інформаційних технологій й, зокрема мережі Інтернет, такий обмін поширився можливістю передавати інформацію невизначеному колу осіб без територіальних обмежень. Суспільна оцінка, яка формується і надається діям чи (поведінці) особи, на підставі поширеної інформації, виступає по суті своєрідною візитною карткою такої людини, яка відображає ставлення суспільства до неї і усвідомлення самою особою своєї значущості і самоцінності як людини, професіонала тощо.

Зрозуміло, що порушення зазначених прав може тягнути за собою негативні наслідки як для внутрішньої самооцінки особистості, так і для її відносин у суспільстві, соціального статусу, професійної належності тощо, а тому потребує належного правового захисту.

Національне законодавство щодо захисту порушених прав на повагу до честі, гідності та ділової репутації ґрунтується передусім на Конституції України [1], яка у ст. 3 визначає гідність особи, поряд з життям та здоров'ям – найвищою соціальною цінністю, а також ст. 28, яка безпосередньо закріплює право на повагу до гідності особи. Захист вказаних прав відбувається в рамках цивільного та господарського судочинства. Втім зазначені норми жодним чином не виділяють випадки захисту прав честі, гідності та ділової репутації, які були порушені в наслідок поширення неправдивої інформації в мережі Інтернет.

Проблема захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет останнім часом набуває стрімкого поширення. Громадяни все більше уваги приділяють різним соціальним мережам, розміщуючи інформацію про себе та інших осіб. До мережі потрапляє велика кількість недостовірних відомостей, неправдивість яких встановлювати достатньо важко. Основними питаннями, на які потрібно звернути увагу особі, яка звертається до суду з метою захистити свою честь, гідність та ділову репутацію, що були порушені в мережі Інтернет і які, відповідно до судової практики розглядає суд це, по-перше: засвідчення факту розміщення в мережі Інтернет інформації, яка, на думку особи, порушує її права; по-друге, встановлення належних сторін у справі; по-третє, аналіз інформації, яка визнається недостовірною щодо способу її викладення.

Як зазначалося раніше, вітчизняне законодавство на сьогодні не визначає регулювання та захисту прав на честь, гідність та ділову репутацію у мережі Інтернет. На ці правовідносини поширюються норми ст. 275, 277, 297 ЦК України, які врегульовують питання щодо захисту особистих немайнових прав, а також норми законів України «Про інформацію» [5], «Про телебачення і радіомовлення» [11] та інших нормативно-правових актів, що регулюють вказані суспільні відносини. Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (далі - Постанова № 1) п. 4 чинне законодавство не містить і визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту [14]. Стаття 275 ЦК України [2], характеризуючи складові права на повагу до честі і гідності закріплює: 1. Кожен має право на повагу до його гідності та честі. 2. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими. 3. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. Право на недоторканість гідності та честі полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими можуть бути порушені дані особисті немайнові права.

Найчастіше право на честь, гідність та ділову репутацію можуть порушуватись шляхом поширення недостовірної інформації. Відповідно до Постанови № 1, юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин:

- а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб;
- б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача;
- в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності;
- г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право [14].

Згідно з положеннями ст. 277 ЦК України [2] та ст. 10 ЦПК України [4] обов'язок довести, що поширена інформація є достовірною, покладається на відповідача, проте позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем і саме таке завдання викликає найбільше труднощів на практиці. Отже, фіксація самого факту розміщення в мережі Інтернет інформації, яка, на думку особи, порушує її права є першочерговою і вельми необхідною. Без такої фіксації, у разі видалення інформації із сторінок певного веб-ресурсу, довести факт порушення у суді буде неможливо.

Зафіксувати факт розміщення в мережі інформації про особу та зміст такої інформації можливо, зокрема, шляхом збереження на електронному носії відповідної копії Інтернет-сторінки. Також необхідно, встановити особу порушника (власника веб-сайту) для пред'явлення йому претензії чи позову. Тобто, постає питання збору належних, допустимих та достатніх доказів для можливості ефективного захисту порушених прав.

Власником веб-сайту може бути володілець облікового запису, який встановлює порядок і умови використання веб-сайту, а за відсутності доказів іншого – реєстратор відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, і (або) отримувач послуг хостингу.

Якщо ж в досудовому порядку неможливо встановити власника веб-сайту, зокрема, внаслідок нерозкриття відповідних даних реєстратором доменного імені та/або хостинг-провайдером з посиланням на норми законодавства про захист персональних даних або комерційну таємницю, дані можуть бути витребувані в судовому порядку.

Так, ухвалою Франківського районного суду м. Львова від 21 вересня 2018 року по справі № 465/5352/18 задоволено клопотання позивача про витребування від реєстратора доменного імені відомостей про реєстранта доменного імені та від хостинг-провайдера веб-сайту даних про отримувача послуг хостингу щодо розміщення програмного забезпечення веб-сайту на спеціалізованому веб-сервері та забезпечення доступу до нього з мережі Інтернет, оскільки, зазначена інформація необхідна для залучення співвідповідача та у зв'язку з неможливістю отримання такої інформації в досудовому порядку [32].

Ухвалою Приморського районного суду м. Одеси від 26 лютого 2019 року по справі № 522/17791/16-ц задоволено клопотання позивача про витребування у реєстратора доменного імені <http://izvestia.kiev.ua> даних про реєстранта цього доменного імені та даних про володільця облікового запису, що використовується для розміщення веб-сайту: <http://izvestia.kiev.ua> у мережі Інтернет, оскільки суд вважає, що відомості, які представник позивача просить витребувати, стосуються предмету спору, та є такими, що необхідні суду для з'ясування всіх обставин справи [33].

Для підтвердження наявності у телекомунікаційних системах інформації, яка принижує честь, гідність та ділову репутацію також варто провести IT-дослідження (проводиться за зверненням самої особи) або IT-експертизу (проводиться на підставі ухвали суду). У цьому випадку доцільніше провести саме дослідження без повідомлення про його проведення потенційного відповідача у справі.

Також відзначимо, що неоднозначні судження викликає оцінка гіперпосилань, які ведуть на інший сайт, де розміщена недостовірною інформація, а також перепости з інших сайтів. Наприклад, Господарський суд міста Києва у рішенні від 20.06.2018 не побачив у перепості з іншого веб-сайту поширення інформації, оскільки до того вона вже була доведена до необмеженого кола осіб, які мали вільний доступ до веб-сайту першого відповідача. Суд зобов'язав лише першого відповідача спростувати інформацію, але відмовив у позові до трьох інших відповідачів [30].

Розглядаючи питання належних сторін у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, треба зазначити, що позивачем у справі може бути будь-яка фізична особа, яка вважає, що проти неї поширена будь-яка недостовірною інформація. Якщо недостовірною інформацію поширено відносно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб, за захистом їх прав до суду вправі звернутися законні представники. У разі поширення недостовірною інформації про особу, яка померла, позов вправі подати члени її сім'ї, близькі родичі та інші заінтересовані особи, представивши у позовній заяві такі обставини: характер свого зв'язку з особою, щодо якої поширено недостовірною інформацію, а також у який саме спосіб це порушило особисті немайнові права особи, яка звертається до суду. Відповідно до ст.ст. 423 і 424 ЦПК позивачами по таких справах також можуть бути іноземні громадяни, іноземні підприємства і організації, а також особи без громадянства, оскільки на них розповсюджується національний режим законодавства [20; 21].

Стосовно визначення належного відповідача у справі, треба зазначити, що на сьогодні єдиним документом в національному праві, який регулює різноманітні ситуації в мережі Інтернет є Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1, яка раніше згадувалася [15]. Відповідно до п. 12 Постанови, належним відповідачем у разі поширення оскаржуваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайту. Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місце розташування) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірною інформації.

Застосування зазначеного положення на практиці є проблематичним, оскільки законодавчо не визначено поняття «веб-сайту», а також розмежування понять «веб-сайт» та «веб-сайт, який зареєстрований як засіб масової інформації», оскільки юридичні наслідки та правове регулювання для цих двох випадків відрізняється. Окрім цього багато веб-сайтів, які не містять жодної ідентифікуючої інформації про своїх володільців чи адміністраторів.

Окрім цього, ситуація ускладнюється тим, що чинне законодавство не містить визначення поняття, порядок створення та засади діяльності засобів масової інформації в мережі Інтернет. Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» ст. 11, обов'язковою умовою діяльності в Україні засобів масової інформації є їх державна реєстрація [10]. З огляду на це, можна стверджувати про те, що діяльність інтернет видань як засобів масової інформації можлива виключно після їх державної реєстрації як ЗМІ. Тому, якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, при розгляді справи суди керуються нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації. Зазначене роз'яснення також міститься в п. 12 Постанови № 1 [15].

Відповідно ч. 4 ст. 277 ЦК судовий захист гідності, честі та ділової репутації внаслідок поширення про особу недостовірної інформації не виключається і в разі, якщо особа, яка поширила таку інформацію, невідома (наприклад, при направленні анонімних або псевдонімних листів чи звернень, смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, поширення інформації в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати, тощо) [2]. У такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження. Таким чином, хоч автора недостовірної, неправдивої чи неповної інформації не завжди можна притягнути до відповідальності, але особа, яка звертається за захистом порушених прав, має можливість вимагати спростування негативної інформації у спосіб, в який таку інформацію було оприлюднено.

Висновки. За результатом проведеного дослідження можливо стверджувати, що право особи на інформацію про себе визнається особливим елементом сучасних інформаційних відносин, оскільки є достатньо делікатними та важливим відомостями про індивіда. Проблема забезпечення права людини на інформацію про себе стає більш актуальною у процесі розбудови інформаційного суспільства та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, внаслідок чого формується реальна можливість для реального контролю за життям людини. У той же час, система захисту особистої інформації та персональних даних про особу, яка існує в Україні, не забезпечує належної гарантії забезпечення права особи на інформацію про себе внаслідок чого існує нагальна потреба у приведенні нормативних положень у відповідність до правових стандартів Європейського Союзу.

Усі нормативно-правові документи міжнародного та внутрішньодержавного спрямування є рамковими, оскільки їх норми врегульовують правовідносини у різноманітних сферах суспільного життя. У цьому зв'язку доцільно стверджувати, що специфіка забезпечення конфіденційності інформації про фізичну особу в мережі Інтернет врегульована на підставі норм зазначених нормативних документів, проте, із урахуванням особливостей використання саме інтернет-порталів. Це може свідчити про існування певних прогалів у сфері правового регулювання забезпечення конфіденційності інформації про особу в мережі інтернет.

На підставі проведеного аналізу можемо зробити висновок, що законодавство України не враховує стан розвитку інформаційних технологій та не регулює питання безпеки інформації про фізичну особу, зокрема в мережі Інтернет. На думку автора, на сьогодні актуальним є виокремлення «інформації про фізичну особу», як окремого об'єкта цивільних правовідносин, з урахуванням відповідних цивільно-правових способів регулювання суспільних відносин та механізму захисту честі, гідності та ділової репутації у випадку поширення відомостей за допомогою мережевих технологій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р., в редакції від 01.01.2020: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України: ЗУ № 435-IV від 16.01.2003 р., в редакції 01.01.2023 р.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Цивільний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: ЗУ № 1618-IV від 18.03.2004 р., в редакції від 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Про інформацію: Закон України 2 жовтня 1992 року № 2657-XII / Редакція від 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
6. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 313.
7. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI / Редакція від 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. №2939-VI. Голос України. 2011. 09 лют. (№ 24).
9. Про захист персональних даних: Закон України від 23.04.2021 р. № 2297-VI. Урядовий кур'єр. 2010. 7 лип. (№ 122).
10. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII, в редакції 12.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.
11. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII, в редакції 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>.
12. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР, в редакції 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII, в редакції 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3759-12>.
14. *Про авторське право і суміжні права*: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII, в редакції 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.
16. Габріадзе М.Р., Чала О.В. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному законодавстві. *Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція»*, 2011. URL: legallactivity.com.ua.
17. Кодинець А.О. Інформація як об'єкт цивільно-правової охорони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. С. 59.
18. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: *монографія*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. С. 169.
19. Кохановська О.В. Інформація як нематеріальне благо та захист інформаційних прав згідно з Цивільним кодексом України. Верховний Суд України. 2013. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/6700A809B011484FC2257B7B004D77FF](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/6700A809B011484FC2257B7B004D77FF).
20. Луспеник Д.Д. Судочинство у справах про захист честі гідності та ділової репутації: автореф. дис. На здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2003. 20 с.
21. Малєїна М.М. Зміст та здійснення особистих немайнових прав громадян: проблеми теорії та законодавства. *Держава і право*. 2000. № 2. С. 16–21.
22. Марущак А.І. Цивільні права на інформацію. *Юридичний вісник*. 2009. № 3 (12). С. 34.
23. Можаровська К.В. Процесуальні особливості розгляду справ про захист гідності, честі та ділової репутації публічних осіб: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т Одес. юрид. акад. Одеса, 2014. 20 с.
24. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. С. 10.
25. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2006. 274 с.
26. Серебряник О.О. Інформація про особу як об'єкт цивільних справ: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 209 с.
27. Соловійов Б.О. Інформація як об'єкт цивільних прав в оновленому Цивільному кодексі України: проблеми визначення та основних ознак. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 207–212.
28. Ярешко О.В. Право на недоторканність ділової репутації в системі особистих немайнових прав. *Держава і право*. 2004. № 24. С. 325–329.

29. Постанова ВП ВС у справі № 904/4494/18 від 12.11.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86035198>.
30. Постанова ВП ВС у справі № 725/5585/16-ц від 11 лютого 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79834900>.
31. Рішення Господарського суду міста Києва у справі № 910/3141/18 від 20.06.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75070805>.
32. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 21 вересня 2018 року по справі № 465/5352/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76602654>.
33. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 26 лютого 2019 року по справі № 522/17791/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80110039>.